

EL CENTENAR DEL PRIMER LLIBRET DE FALLA

Autor:
**BERNAT I
BALDOVÍ**

Any: 1855

Tenim damunt de la taula el primer llibret de falla que se va publicar, el qual porta per títol: "Història de la Falla de Sant Chusep de la Placeta del Almudí en el any 1855". Havem transcrit el títol amb l'ortografia de l'època per a què es pugui fer alguna comparació a favor, naturalment, de l'escriptura que ara s'usa en els llibrets de falla.

L'autor, com queda indicat, és don Josep Bernat i Baldoví, nat a Sueca en 1809 i mort a la ciutat de València en 1864, poeta festiu, devegades groller, a voltes satíric i càustic, el qual, al temps de befar la devallada de la nostra llengua en alguns sectors populars, tracta en ocasions de netejar-la, de polir-la i d'usar-la dignament.

Bernat i Baldoví, amb una formidable força creadora, fón genial en algun aspecte. Viu i ben actiu, amic d'intervindre en la vida popular i encara vulgar, la seua inspiració, alegre i burleta, a més d'escriure les il·lustracions versificades, aclaridores d'allò que representava la falla de la placeta de l'Almodí de l'any 1855 i que s'enganxaven als bastidors de la foguera i als cantons i panys de les parets, el portà a reunir els tals versos i a fer amb ells un quadernet que, pel fet de resultar un corpus completíssim, ha esdevingut el primer llibret de falla que se coneix.

"Està en este quadernet
la història de Vicenteta
i del pobre conillet.

Val lo manco una pesseta,
però es ven... per un quinzet".

En aquesta quinteta es manifesten, implícites, les condicions del llibret de falla. Ha de ser un quadernet o follet de poques pàgines, ha de contindre la història, o dit d'una altra manera, l'explicació de la falla; ha d'estar redactat en vers d'art menor (quartetes, quintetes, dècimes, romans, tercets, etc., etc., en octosíl·labs) graciós, fàcil, intencionat, amb llenguatge familiar, entenedor, sense imatges poètiques de lirisme pur objectiu o subjectiu, les quals en lloc de millorar el llibret encara l'empitjorarien.

La falla de la placeta de l'Almudí de què tractem —que no era la primera que s'hi plantava, puix que segons l'historiador de les falles senyor Soler i Go-

des, en el seu *Calendari Faller*, en 1850 ja en tingué que "representava una llauradora i una alcavota"— es titolava "El Conill, Vicenteta i don Facundo". Bernat i Baldoví inicia en prosa la seua explicació; és el que podríem dir, i ell mateix diu en altres llibrets que escrigué en anys següents (Almudí, Tros-Alt, Placeta del Teatre Principal), l'argument de la falla, incrustant de vegades versets satírics i corrosius, aconseguint la màxima graciositat amb el mínim esforç conceptual.

Després de l'argument, següen dues advertències amistoses, en quintetes, l'una valenciana, l'altra castellana. A continuació van les quartetes que s'enganxaven a les "quatre cares del taulat o carafalet del sacrifici" a la manera de diàleg entre don Facundo, sempre en castellà, com a *lechuguino* que és, i Vicenteta la Rulla, en el bilingüe xavacà i abstrús que després tant copiaren els saineters de la primera etapa renaixentista.

Següen unes lamentacions de la llauradeta que tracta de vendre "un conill d'orella curta i pèl de rata" pels carrers de València sense poder-ho aconseguir, uns consells —dus dècimes—, l'un de l'autor, l'altre de la pobra Vicenteta, "filla d'un llaurador de mitja capa del poble de Burjasot" i un Avis al Públic pels fallers de la placeta. Per a terminar hi ha una composició de nou versos (quatre més cinc), tòpica en Bernat i Baldoví: l'epitafi amb el R. I. P. corresponent, extranya mescladissa d'humor funeràri i sàtira fallera.

Es tractava, al nostre entendre, d'una original crítica de la veneduria ambulante que aleshores encarria les subsistències per la impossibilitat de poder-la controlar les autoritats. Ho creiem així no obstant el caràcter francament desvergonyat i mal intencionat —per no dir pseudopornogràfic— que tant s'atribuïx a l'autor; però impossible d'admetre ni en els carafa's d'una falla.

En resum; el primer llibret de falla, tan graciós, tan intencionat, tan sarcàstic com desconcertant, està compostat de dues quartelles de prosa refrescada —si és que calia— per la següent quinteta:

"Ulls molt bonicos i fins
té Vicenteta la Rulla,
que és xica de pinyol dins
i mou en ells tanta bulla
que fa bramar als fadrins."

Següen dos quintetes, quatre quartetes, vuit dècimes i una altra combinació, la darrera, de nou versos: quarteta més quinteta, com ja havíem dit. Totes les composicions són octosíl·lábiques aconsonantades, i han quedat com a model de tots els llibrets de falla vinent. Els cent anys de vida que ja té aquesta branca de la literatura popular ha produït, naturalment, variants interessantíssimes que no cal estudiar ara. L'escola, però, no ha variat. Bernat i Baldoví creà el llibret de falla i de la seua ploma ixqué perfecte, amb les condicions que li calien i que per sort han perdurat: crítica, sàtira, humor...

I ara ens cal remarcar dos constatacions. Alguns dels més interessants poetes actuals, lírics de primera fila, amb molts i molt estimables llibres de versos publicats i amb poemes inserits a les antologies de la literatura nacional, han escrit conscientment llibrets de falla dignificant el gènere. Segona: els llibrets de

La falla de la placeta de l'Almudí

Un diari de l'època publicà el 19 de març aquesta notícia: "Ahir, vespra de Sant Josep, hi hagué prou falles a la ciutat, segons un costum antic ja en la mateixa. Algunes d'elles cridaren l'atenció per lo picant dels seus versos i per los escenes que representaven. Per la nit acudí molta gent a vore-les cremar".

Les falles foren quatre; vejam on les plantaren i que representaven.

Carrer de Quart: Una senyora molt malcarada.

Plaça de l'Almudí: Un senyor ja madur i una llauradora molt frescota.

Carrer del Repès: Dos xiques ja-fadrinotes.

Plaça de Calatrava: Un senyor i una senyora encarats.

Entre totes devem fer menció especial de la de la placeta de l'Almudí, titulada: *El conill, Vicenteta i Don Facundo*, per a la qual el gran poeta satíric Josep Bernat i Baldoví escriví el primer llibret de falla, que en la coberta portava la quinteta que començava així:

"Està en este quadernet..."

* * *

Commemorem, doncs, en aquestes festes falleres el centenari de la publicació del primer llibret de falla, l'autor del qual són En Josep Bernat i Baldoví, el poeta satíric valencià de més gràcia, humor i grossa intenció, que marcà una escola de fer versos fallers que encara perdura.

Bernat i Baldoví va néixer a Sueca el 19 de març de 1809 i morí a València el 31 de desembre de 1864. Féu els seus primers estudis a les Escoles Pies de la nostra ciutat, on conegué i intimà amb Joan Arolas, Pasqual Pérez i Vicent Boix.

Ingressà a la Universitat, en 1831 tragué el grau de *Bachiller* i anys després el de Llicenciat amb Lleis, fent la tesi doctoral a continuació.

En 1835 fón nomenat batlle major del partit judicial de Catarroja. En 1840 cessà en aquest càrrec, retornà al seu poble on fón elegit diputat a Corts pel districte de Sueca, i més tard, a causa de la seua sordera, alcalde de Sueca.

En 1844 fundà un setmanari polític i literari, *La Dolçaina*, nova música on deixà mostres abundoses del seu ingeni poètic. En 1847 publicà *El Tabalet*, que féu molt de soroll, i més tard *El Sueco*, que tenia més qualitat literària.

falla actual, per tal que siguen tinguts en compte per als premis anuals que discernix el "Rat-Penat", han d'anar, i de fet hi van, escrits amb l'ortografia oficial que s'ha imposat per a tota classe de publicacions valencianes, des del *Missal*, de contingut tan transcendental com etern, a l'intrascendent llibret de falla que dura tres dies...

Escriví onze peces teatrals, de les quals una sols està en castellà i dos en bilingüe. Heu-les ací, respectant l'ortografia dels seus títols: *Un ensayo fet en regla*, *Batiste Moscatell*, *La tertulia de Colau*, *Cheroni i Bartoleta*, *Un fandanguet en Paiporta*, *El Gafaut*, *Pascualo y Visanteta*, *L'agüelo Pollastre* i *Quinga cues que pele fulla*.

Va escriure també tres miracles: *El Mocador*, per a l'Altar del Mercat de 1859, *La fealtat i Phermosura*, per al del carrer del Mar de 1859, i *El rei moro de Granada*—amb col·laboració de Palanca i Roca—, per a l'Altar del Mercat de 1860.

Són també molt populars el cèlebre *Famoso litigio* i el graciosíssim *Viatge a l'Infern*.

Com hem dit abans, creà el llibret de falla i ell escriví el primer per a la falla de la placeta de l'Almudí de 1855, i també per a la mateixa placeta en 1856 i en 1858; per a les falles del Tros-Alt i placeta del Teatre Principal en 1858 i altra vegada per al Tros-Alt en 1861.

* * *

Placeta de l'Almudí, 18 de març de 1855!

Evoquem plens d'enyorança aquell dia. La gent havia sortit per celebrar la festa. De la festa, la vespra, diu un adagi valencià amb aires de sentència, i llavors així era, puix les falles es plantaven la vespra de Sant Josep. A l'amanéixer d'aquell dia florien les quatre o cinc falles d'allavors, que es cremaven a boqueta nit acompanyades d'un nombre gran de fogueres.

La placeta fón tot el dia un formiguer de gent que recorrien les falles on sonava la dolçaina i repicava el tabalet i d'allí sortí aquell pregó tan característic de: "Cinc cèntims val el llibret. L'explicació de la falla."

Uns venien del carrer de Quart, altres passaven per allí abans d'anar a la placeta de Calatrava o al carrer del Repès.

Junt a la xicalla que tot ho abalota, estaven els llauradors de Russafa i de Marxalenes, els soldats, les fadrines, els minyons, les xiques plenes de vergonya i els *lechuguinos* de tots els temps. Era la ciutat sencera, sense distinció de classes, la que es congregava al voltant de la falla.

Aquella falla, com altres, sols tenia dos ninots. Una llauradora molt frescota, Vicenteta, i un senyor entrat en anys, *Don Facundo*. Sols dos figures, però quanta filosofia, barateta si es vol, però filosofia popular de la bona.

Hi havia empentés, crits, rialles i éscarots. La gent llegia les quintetes dels cantons entre esclafits de pedrats, bunyols i cepetes d'aiguarent.

Però com la falla és foc i el foc és purificador, a l'entrar la nit, entre la cridoria general, plens els balcons i finestres de gent, plena la placeta i els carrerons, s'encengué la falla de l'Almudí; i les flames, entre l'alegria i el sarcasme general, cremaren a *Don Facundo*, cremaren a Vicenteta i rostiren el conill.